TÓTH BÉLA

Tájunk élő emlékezete

Élő kortársak szóban közölt emlékei nem változtatják meg költőnk arcáról, alakjáról eddig kialakult képünket. De finom részleteikkel árnyalják, motiválják, közelébb hozzák.

József Attila születésnapján nem is szándékolhattunk többet, mint tiszteletünk, szeretetünk parancsára fölszedni halványuló lábanyomából az utolsó morzsát is, azoknak a kedves tanulótársaknak, pajtásoknak segítségével, akik szívesek voltak féltve őrzött emlékeiket olvasóinknak átengedni.

*

KISS FERENC
plébános

1922-ben nyolcéves gyerek voltam, amikor József Attila nálunk élt Kiszomboron. Nem olyan könnyű már visszaemlékezni. Vagy tizenöt évvel ezelőtt Waldapfel Imrének nyilatkoztam, meg is jelentette valamelyik újságban.

Idősebbik nővérem, Kiss Ilona, nagy tanulási hajszában élt ekkor, mert miközben a polgári iskola 3. és 4. osztályát végezte, készült a gimnáziumi különbözetire is. Matézisből elhúzták, pótvizsgára kellett mennie. Ilyen sorsra jutott Faragó számvivő lánya is, Maca.

A korrepetálásra a makói tanárok József Attilát ajánlották, hogy ő, mint árva gyerek, kosztért, szállásért fölkészíti a lányokat a vizsgákra. Mert az internátus a szünetben nem működött.

A napi tanulást a két lánnyal hol nálunk a Zöldfa utcában eszközölték, hol Faragóéknál. De állandóan nálunk lakott. A tanítás nem foglalta le az idejének csak egy töredékét. Ezért sok alkalma volt az olvasásra, verselgetésekre. Versikéit, szójátékait elmondta nekünk is, mert otthon érezte magát övéhez hasonló családi körünkben. Az én apám is kivándorolt Amerikába, az övé is. Az anyám is sok gyerekkel maradt, sok gondú asszony volt, mint az övé.

Szívesen énekelgetett. Többek között erre emlékszem: „Megérett a meggy. Termett rajta egy, termett rajta finom fajta, de mindössze egy."

Faragóék, hogy jobban megdolgozzon a bérért, felhasználták kukoricapásztornak is. Ferencszállás felé menet, a vasút oldalában volt az a föld, ahol reggel, este, amikor a varjak közlekedtek, őrizni kellett tőlük a vetést. Rossz bádogsütő volt a kezében, s azt verte egy doronggal, hogy elhessegesse a kártevőket. Tudom, mert amikor Attila bement Szegedre Juhász Gyulához, megkért, hogy helyettesítsem. Valamelyik versében megénekelte életéből ezt az epizódot.

Egy ilyen, Szegedről való késő éjszakai visszaérkezésére emlékszem. Nagy örömmel jött, hiszen verseskönyvének kiadásával biztatták, de olyan fáradtan, hogy ruhástól feküdt be a kuckóba. És reggel, a kukoricacsőszi hivatásában való helyettesítésért megajándékozott Várnai Zseninek Az örömök kertje című meséskönyvével.

Attila körül más szolgálatokat is tettem. Egy ízben szerelmi postása voltam. Kiszomboron virágcsokrot vásárolt, egy verset tűzött mellé, vagy a csokrot a vershez.

Mezítláb, gyalog mentünk be Makóra, kézben vittem a cipőmet, de amikor beléptem Gebe igazgató lakásába, lábamon volt. Márta-nap volt, arra vittem a postát. Attila kint várt meg. Úgy emlékszem, a család örült a küldeménynek.

Édesanyám három hold földön hagymával foglalkozott. Nagyon munkaigényes növény, reggeltől estig kint tartózkodott, miközben sokszor mi gyerekek is segítettünk, amit tudtunk. Hagymaszüretkor kijött Attila is ásni. Két nap alatt teljesen összetörte a tenyerét. Nem engedtük ki többet. Azután ő vigyázott ránk, gyerekekre naphosszat. Amit édesanyám előre megfőzött, azzal traktált bennünket. Dologidőben rántott levest, jó tojásosat, krumplilevest, paprikáskrumplit, káposztát, babot ettünk, mint a mi sorsunkon élők mind.

Vallásosak voltunk. Minden étkezésnél imádkoztunk. József Attila nem imádkozott. Egyszer nálunk volt az unokanővérem, mondott valami hitünkkel nem éppen egyező dolgot. Attila helyeselte.

Házunk még a szabadságharc előtt épülhetett, az én koromban léccel, deszkakerítéssel elválasztva az utcától. Előtte virágoskert, az udvarban eper- és gyümölcsfák.

Attila szívesen mesélt a családjáról, anyjáról, testvéreiről. Vágyódott utánuk.

DR. SZŰCS LÁSZLÓ
ny. városi jogtanácsos

1920-ban ötödikes gimnazista voltam, amikor egy osztályban tanultam József Attilával. Pestről jött az új fiú, a Demke internátusában lakott.

Szerényen, egészen a zárkózottságig csöndesen viselkedett. Jól tanult, nem szégyellte, hogy eredményeket kell elérnie, s dolgozik is értük. Nem akárkivel barátkozott, inkább talán csak egyszerűbb emberek gyerekeivel. Hozzánk eljött néhányszor, mivel, ha talán barátok nem is voltunk, de szerettük egymást. Ruházata, mint az enyém, nem rongyos és tiszta. Akkor még néhány menekült tanárunk is foltozott ruhában járt, olyan nagy volt a nyomorúság.

Szeme szúrós, odafigyelő, haja szinte bozontos, annyira dús. Nyugodtan, megfontoltan viselkedett, mozgott, felelt. Énekkarban, sportban nem szerepelt.

17 éves korában jelent meg első verseskötete, a Szépség koldusa, de azt mi nem vettük észre rajta, hogy valami ostoba önimádatba vagy gőgbe szédült volna tőle. Pedig nagyon örült neki. Tudott vidám lenni, de az csak inkább valamilyen mosolygásban, élénkebb beszélgetésben mutatkozott meg.

Mint árva, tehetséges gyereket a makói baloldali értelmiségiek istápolták. De erről sokat írtak már, akik életét könyvekbe öntötték.

A Lélek cukrászdában mindennapra előfizettek neki egy kávéra vagy kakaóra és két briósra. Én azt sohase láttam, hogy akár egy pohár bort valaha is megivott volna.

1936-ban találkoztam vele utoljára Makón. Katonaruhában volt. Majdnem egész nap együtt kószáltunk a gyerekkori pajtásokkal. Attila meglepően jókedvű volt. Ki hitte volna, hogy egy év múlva meghal?

BRAUSVETTER BÉLA
ny. lapszerkesztő

A szegedi órás Brausvetterek családjából származom. Iskolába a piaristákhoz jártam, de újságíráskodásom miatt eltanácsoltak bennünket Kormányos Pistával együtt. Végül mint magántanuló érettségiztem, s mindjárt jogi tanulmányokba kezdtem, de a sorsom úgy fordult, hogy otthagytam. Az újságírás volt minden álmom.

A Munka című lapot a Vár utcában szerkesztettük, ahol mint rendőri riporter dolgoztam Magyar Lászlóval, Deák Dezsővel, aki főszerkesztette az újságot. Juhász Gyula vezércikkírónk volt, ezért egy időben mindennap találkoztunk.

Amikor 1921-ben beszüntették a Munkát, a szerkesztőség helyisége mint a tisztviselők szakszervezetének klubja működött. Ide, mi fiatalok, szerettünk naponta feljárni. Berczeli A. Károly, Hont Ferenc (aki akkor Homályos néven írt), Kormányos

István, Keck József Gáspár, Rózsa Gyula és mások. Legtöbbünk az újságírásból ette a kenyerét, de nagy jövőjű költőnek, írónak tartottuk magunkat. Szavaltuk, hangosan olvastuk írásainkat egymásnak. Vitattuk, dicsértük, ha tetszett, s könyörtelen nyíltsággal levágtuk, ha nem tetszett. Barátok voltunk.

Juhász Gyula ismerte tanyahelyünket. 1922 nyarán fölkísérte közénk József Attilát. Bemutatta. Azt mondta: jó költő, ki kellene adnunk a kötetét. Közölte, hogy az előszót ő írja hozzá. Meleg szavai között megéreztük, hogy szándéka komoly, és valamiképp talán az is értésünkre jutott, hogy ebben a törekvésében nincs egyedül.

József Attila elég csöndesen viselkedett. Nem gondolom, hogy a meghatódottságtól vagy álszerénységből.

Öltözéke rendes, olyan mint a miénk, bár mi jobb családok gyerekei voltunk, jó keresetű órás, tanár, bíró, ügyvéd fiaknak számítottunk.

Sötétbarna haja bodorodott, ahogy a korabeli fényképek ábrázolják. Sötét, örményes szeme olajosan csillogott. Nagy művésznyakkendő, fehér-fekete pöttyes bomlott szét az ingén, ahogy akkor nekünk. A cipőjét megbámultam. Meleg nyár volt, s ő magasszárúban járt.

Juhász Gyula óhaja szent volt. De ez engem fájdalmasan érintett. Magam is majdnem készen álltam verseskötetemmel, Móra Ferenc már megírta hozzá az előszót. De azért belenyugodtam a mondottakba, hiszen a vendégé az elsőbbség, s nálunk jobban tudta Juhász Gyula, hogy mért ajánlja József Attilát.

Akkor a verseiből nem sokat ismertünk. Nem volt olyan nekiugrós fiú, hogy lerohanjon bennünket költeményeivel. Későbbi ismeretségünk során is úgy tapasztaltam, hogy kicsit mindig unszolni kellett, hogy az újabb termését megmutassa.

Az én fájdalmam nem kicsinyességből táplálkozott. Fájt, hogy megelőz, de ellenérzéseket nem növesztettem magamban, hiszen ő most kezd, mi meg itt néhányan túl voltunk a nyomdafesték illatának első mámorán.

Említettem, hogy firkálásainkért kicsaptak a gimnáziumból, mert szerkesztettünk egy kis irodalmi lapocskát, a Mécs címűt. Örökösen ezzel foglalkoztunk. Nyomdát, kiadót keresgéltünk hozzá, pénzért, papírért kuncsorogtunk. Két számot ki is hoztunk belőle a magunk, meg a barátaink emberségéből. A Mécsnek mellékleteként jövögettek elő kicsi verses füzetecskéink is. Nagyon sokat bejártunk a nyomdákba, ezek általában egyemberes kis műhelyecskék voltak, magunk megtanultuk szedni a saját zöngeményeinket.

Kiadványainkat, ahogy a fölnőttek szokták, feldíszítettük Békeffy Gyurka rajzaival, ex libriseivel.

Koroknay nem akart bennünket vállalni, mert csak egy kicsi tégelysajtója volt, s betűanyaga is kevés. Egy-egy ív kinyomása után szétdobta a szedést, s úgy kezdhette a következő oldalakat.

József Attiláról kérdeznek, magamról beszélek, de abban a hitben, hogy körülményeink feszegetése némely árnyaltságot adhat költői, emberi alakjának kiteljesítésében.

Ilyen gondok között, Juhász Gyula ajánlására a Szépség koldusa megjelent Koroknaynál 22 karácsonyán. De még 1923-ban is nyomódott, mert a mester lassan haladt vele. És ugyancsak 23 tavaszán az én szerény kötetecském is napvilágot látott. Az első és az utolsó. Mert Móra Előszavának summázata így hangzik:

„A szerzőnek pedig azt mondom: te fiatal költő, minden megtalálható verseidben, csillag, virág, tenger, holdsugár, halálvágy, minden, ami fiatal költőhöz illik, csak az élet rántás-íze hiányzik még belőlük. De hát ennek nem te vagy az oka, mert az rendesen csak akkor jön meg, mikor már a csillagok és virágok elfogynak."

Aztán, ahogy a sorsom szabta, dolgoztam a vásárhelyi újságnál, a gyulainál, az orosházinál is, míg egyszer visszaérkeztem Szegedre a Friss Hírekhez. Ekkor ismét gyakran találkoztunk, éjszakai kávéházakban, a Kassban, az Elefántban, s cukrászdákban. Nagyon sokat bandáztunk, teli voltunk saját magunkkal, olvasmányélményekkel. Bécsből a szegedi kereskedők hozták rendszeresen Kassák lapját, a Mát.

Kant, Baudelaire mindennapos vendégünk volt. Bejártunk a Munkásotthonba, használtuk a könyvtárát.

József Attila akkor már egyetemi hallgatóként élt Szegeden. Ő természetesen ezekben a mozgásainkban is velünk. Ma furcsának tűnhet, hogy a levert proletárforradalom után éppen az értelmiségi fiatalok egy része érdeklődik a munkások modern ideológiája iránt. Nem karrierből, s nem nagyzásból tettük, mert akkor nem lehetett ebből megélni. Hanem belső, saját meggyőződésből, amiben nem voltunk magunkban, hiszen csak Szegeden is tömegek hitték, hogy nem temetődött el a jobb világ reménye.

A keresztény kurzus dühöngött ránk, de a saját családunk sem örült irányultságunknak, hiszen ez a megélhetésben bélyeget jelentett rajtunk.

Leginkább József Attila sorsán mérhető le a kor kíméletlen nyomása. Vele nagyon korán, mint költővel, Juhász Gyula mentalitása szerint Szigethy Vilmos foglalkozott a Szegedi Híradóban.

Ő közli első verseit. A Várlak, Az én ajándékom címűeket.

1922-ben a Színház és Társaság kedves ismertetővel mutatja be a 17 éves költőt.

Amikor én visszatértem Szegedre, éppen a Tiszta szívvel című verséért kapja a leggorombább meghurcoltatásokat a sajtóban és az egyetemen.

Személyesen nem találkoztunk többet, de versei, kötetei kinti s benti polcaimon mindennapos üzenettel szolgálnak.

GERZANITS JÓZSEF
ny. gépészmérnök

József Attila ötödikes gimnazista korunkban került Makóra. Október elején láttuk először az osztályunkban.

Megjelenése jó csontozatú, kun paraszt őseinek alkatát idézte. Feje, teste arányaihoz viszonyítva kissé nagynak látszott. Haja dús sötétbarna, szeme csillogó, értelmet sugárzó, a vita hevében vibrálóan villogó volt. Ruhája zöldesszürke katonatiszti szövetből készült, jól állott rajta, sógorának pesti szabója készíthette. Érdekes módon sógoráról mindig csak mint gyámjáról beszélt.

Dr. Kovács Károly tanárunktól tanultuk a retorikát és a poétikát. Az anyagot katonásan, szabatosan adta elő, és a leggyöngébb tanulóktól is visszakövetelte. Nekünk az érettségire a magyar nyelvből és irodalomból 127 memoritert kellett tudni. De nem csak olyanokat mint a Szeptember végén, hanem Arany János Széchenyi emlékezetét, 24 strófát rímes alexandrinusokban, Baróti Szabó Dávidtól Egy ledőlt diófához, és Berzsenyitől a Magyarokhoz címűket. Prózából Kossuth és Deák beszédének részleteit. Természetesen latinból és németből egyéb részeket is meg kellett könyv nélkül tanulni.

Műegyetemi hallgató koromban megállapítottam, hogy bizony jó gimnázium volt a makói. A papi intézetekből kikerült hallgatótársaim legfeljebb csak latinból voltak valamivel jobbak egy átlagos felkészültségű osztálytársamnál. Az ötödikes osztálytársak közül 25-en szereztek egyetemi és főiskolai diplomát és jó néhányan kereskedelmi végzettséget.

Attila rendhagyó ember volt közöttünk abban az értelemben, hogy alkati beállítottsága révén életét másképpen vezette, mint mi, többiek. Nagyon igyekezett. Igaz, polgáriból került hozzánk, latin különbözeti vizsga révén februárban lépett a rendes nyilvános tanulók sorába. Példátlan hivatástudat élt benne. Már az első hetekben kijelentette, hogy ő költő lesz. Én is feltettem magamban, hogy gépészmérnök leszek, vonzott a villamosság, vonzottak a gépek, s ha módom volt rá, a makói villanytelepen lábatlankodtam, afféle szakmai neveltfiaként Kesztner Zoltánnak, aki később Attilát is atyai áldozatkészséggel vette körül. De olyan szilárd, rendeltetésszerű elhivatottságtudatot, mint benne volt, távolról sem éreztem.

Mondtuk is neki:

— Attila, versírásból, költészetből manapság nem lehet megélni, Ady újságíró volt, Arany akadémiai titkár.

Erre ő csak fölényesen mosolygott.

Költői ambícióit ismerte Kovács Károly magyartanárunk. Honorálta is.

Iskolánk a Riedl Frigyes-féle retorikát használta. Az egyik fejezet az írásművek szerkezetét taglalta. A Szondi két apródja boncolgatásával mutatta ki, hogyan épül fel az írásmű szerkezete. A vers formája rímes anapesztus. Csillag alatt, a lap alján leírta a versszak verslábak szerinti képletét is. Ennek megtanulása azonban nem volt kötelező.

Egyik osztálytársunk, aki ebből a leckéből felelt, a rímes anapesztusnál a verslábakat nem sorolta el, mert az nem is volt feladva. Kovács Károly felszólította Attilát.

— Attila fiam, maga költő akar lenni, magának ezt illik tudni.

Attila felugrott, és szinte hadarva vágta ki a versszak verslábak szerinti képletét.

Kovács Károly nagyon megdicsérte.

Minden hónapban írtunk magyardolgozatot, feladott témákból. Akkoriban sok volt az elcsatolt területekről kiutasított család az országban, s így az egyik dolgozat címe „A vagonlakók" volt. Máskor egy teknőkaparóról kellett dolgozatot írni. Ez egy múlt század második felében Makó határában élő késői táltos-javasember-féle volt, aki teknőket is készített. Számos jóslatot mondott, ami be is teljesedett.

Kovács tanár úrnak az volt a szokása, hogy havonként a dolgozatjavítási órán pár mondatos megjegyzést fűzött minden dolgozathoz. Kinek többet, kinek kevesebbet. Attilát rendszerint nagyon megdicsérte, mert ő nem sablonos négy-hatoldalas dolgozatot írt, hanem a tanári könyvtárból kikeresett forrásokat fölhasználva, színvonalasabb dolgozatokat produkált, mint az osztály legjobb tanulói. Az ő dolgozatai 12—16 oldal terjedelműek voltak, meg is kapta mindig az elismerést.

Már a hatodik osztályba jártunk, a tavaszi konferencia idején Petőfi szerelmi lírájáról írtunk dolgozatot. A javítási órán Kovács Károly behozza a füzeteinket, s azokat előszedi szokásához híven, névsor szerint. Abaffy, Apjok, s így tovább. Amikor Attila füzetét a kezébe veszi, elborul az arca, kis hatásszünetet tart, s így kezdi:

— Attila, köszönöm, amit magától kaptam! Én honoráltam a maga nemes költői ambícióit, de azt erős túlzásnak tartom, hogy a legnagyobb magyar költőnkről csak úgy, Sándor gyerek szóhasználattal írjon. Messze van még attól, hogy egyenrangúnak tekintse magát vele!

Ez az írásmodor már magában véve felbőszítette Kovács Károlyt, amit tetejézett Attila még egy szerencsétlenül fogalmazott mondata, miszerint a Parnasszusról lemaradó csürhe és csőcselék Petőfit éppúgy nem értette meg, mint őt.

Kovács a meg nem értők közé érthette és értette is magát. Attila a dolgozatra 4-es oszályzatot kapott. (Ez volt akkor a legrosszabb jegy.) Év végén mégis megadta Attilának a jelest.

Tény, hogy Kovács Károlyt a gyöngébb tanulók nem szerették, mert különleges szigorúsággal serkentette őket a tanulásra, és feleltetés közben meg is csipkedte a felelőt.

Kialakult az osztályban valami hallgatólagos egyezségféle, amely szerint ha a fölszólított diák nem tudja a feladatot, senki sem jelentkezik utána, hogy majd én.

József Attila nem tudott erről, s gyakran jelentkezett. Ebből kellemetlen afférja kerekedett. Egy Bleier nevű osztálytársunk, nagy tagbaszakadt fiú, azt mondta Attilának, ha mégegyszer jelentkezik, összeveri.

Egyik tornaórán, lábsérülés miatt, fölmentést kaptam, Attilával sétálgattam az udvaron.

Mondtam neki: te, Attila, ne csináld ezeket a jelentkezéseket, mert ez nálunk nem szokás. Látod, kiváltod ezzel az osztálytársak ellenszenvét.

Azt válaszolta: — Meg kell értenetek, hogy nekem minden eszközt meg kell ragadni a jeles bizonyítvány megszerzéséhez. Gyámom csak úgy áll anyagilag mögöttem. A teljes tandíjmentesség és az ingyenes ellátás egyik feltétele az internátusban a jeles bizonyítvány. Ezt nekem mindenáron meg kell szerezni. Gyámom olyan, mint

József Attila versei.

Ma még ismeretlen név, de nemsokára a magyar lapok hosszu sora egymással fog versenyezni, hogy verseit közölnessék. Az egész poéta alig tizenöt éves, apátlan, anyátlan árva és iskolába jár, az ötödik gimnáziumba. És amig Horatius költeményeit forditja magyarra, lelke, mint a hárfa hurja zenélni kezd és ez a muzsika oly szép, oly tökéletes, hogy sok mai nagyra tartott poétának nincs olyan gondolata, nincs olyan technikája, mint József Attilának, a tizenötéves makói gymnazistának, akit fiatal kora ellenére sok csalódás ért az életben és aki bánatát, fájdalmát, örömét versekbe önti. Lapunk terjedelme nem engedi meg, hogy a fiatal poéta verseinek mélyebb elemzésébe kezdjünk, mi csak le közlünk két verset, amelyek igy önállóan jobban beszélnek minden kritikánál.

SZINHÁZ ÉS TÁRSASÁG

Ősapám.

Fakó köntösben, hószin ménlován
Álomban, éjjel, itt jár Ősapám,
Ruhája egyszerü, diszt nem visel,
De nagy szemében őserő tüzel.

Dus hosszu fürtje barna, mint a föld,
Vasmarka kérges, nagy tusákra tört.
Süvegje mellett karvalyszárnya száll,
Előtte messze száz vitéz halál.

Rézarca, mint a gondos est nyugodt.
Kacagni tán soha nem is tudott —
Nyakán feszülnek holló-vérerek,
Tömbmelle vulkán tengerek felett

Leszáll lovárul tán Hadur maga! —
Bronzajka mozdul s nem hallik szava.
Rám néz, szemembe, kezet fog velem.
Bus apa bus fiával, csendesen.

▽

Távol zongora mellett.

A hangok ömlenek a zongorából,
Mint illatos teából száll a gőz.
Lassan simitja arcomat a mámor
És bennem most száz élet kergetőz.

Mártának hangja jut eszembe most an,
Oly bársonyos volt s ez nem az övé.
Szegény, talizmánt tőle nem is hoztam
Szemem mered a zongora fölé.

A csókos ajka itt remeg előttem,
Ó jaj. hogy tőle messze elvetődtem,
Ó jaj emléke mért olyan erős?

Hová kell mennem? Nem enyhíti a Távol
És hangok ömlenek a zongorából,
Mint illatos teából száll a gőz.

▽

1922. NOVEMBER: BEMUTATÁS A SZEGEDI SZÍNHÁZ ÉS TÁRSASÁGBAN

Svengali a Trilbyben, akaratát minden eszközzel, hipnotizőr módjára átviszi a másik félre. Trilby egy angol szerző nagy sikert aratott színműve volt. Főhőse, Svengali, hipnózissal egy tehetség nélküli, de szép színésznőből világhírű énekesnőt teremt.

Volt egy osztálytársunk, Pomsahár Ferenc, aki a szénhiány miatt szünetelő tanítás idején az internátusban maradt Attilával, a többieket pedig hazaküldték. Az 1920—21-es tanévben, november, december, január hóban, összesen tíz hét fűtési szünet volt. Ekkoriban kezdték a hadsereget úgy dugva, fölállítani. Az internátusba is bekvártélyoztak egy szakaszt. Azok főztek maguknak, s adtak enni a két bentszorult diáknak. Persze nem is ez a legérdekesebb, hanem amit Pomsahár erről a szünetről mesélt. József Attila, mint valami megszállott, nagy intenzitással tanulta a verstant. Petőfi, Arany verseit elemezte, hangosan szavalt. Képes volt egész éjszaka virrasztani, hexametereket szerkeszteni, azokat újból és újból fennhangon skandálni, úgy, hogy Pomsahár nemigen tudott aludni tőle, és össze is zörrentek emiatt.

Némely életrajzírója azt állítja, hogy Petrásovits Endre jeles tanulóval Márta miatt rivalizált. Ez téves beállítás, mert Petrásovits Márta húgának, Margitnak urizált. Egyébként csak hatodikos korában került Makóra.

Ismertem Mártát, együtt jártunk a zsidó elemi iskolába, amelyik Makón a legnívósabbnak számított. Már a második osztálytól németül is tanítottak bennünket. Tanítónőnk igen nagy műveltségű valaki, aki Molnár Ferenccel is levelezett, Makón a legszebben beszélte a helyi őző dialektust.

Márta sokkal komolyabb nő volt a vele egykorú lányoknál. József Attila makói éveiben már partiképes udvarlói voltak. Neki egy diák nem számított. Gondolom, tudta ezt József Attila is. De hát szerette a szépet.

MAYER JÁNOS
faszobrász

Facér munkanélküliek voltunk 1921-ben. Mrena Géza segédtársammal kimentünk Mezőhegyesre, hogy írnok bátyjának ebédlőbútorát kijavítsuk, politúrozzuk.

Mrena István írnok a 73-as majorban egy szép kis állami villafélében lakott családjával együtt. A villa körül gyümölcsös, virágoskert.

Mrena István írnok a négy polgárijával nagy valakinek számított Mezőhegyesen, abban a kasztokra osztott világban. A 73-as majorban nem is volt nálánál nagyobb „hajjakend". Az írnok után jött a béresgazda, azután az iparosok, a kovács, a bognár. Azután a cselédség. De ott is rangsorban. Csősz, botos, béresgazda, első béres, öregbéres, béres, kocsis, summás, hónapos, bojtár, napszámos.

Fölfelé is volt tekinteni való. Intéző, főintéző, jószágigazgató, kormányzó. Azok a központban éltek.

Az írnok, amennyire én emlékszem, egy nyeffenetet nem szólt a lefelé valóknak. Pedig hát voltak alatta a garádicson elegen.

Júniusban, aratás után a búzatarlókat kiadták bérbe juhászgazdáknak, akik nem lehettek szegény emberek, mert az írnokok közé valónak számították magukat. És nagyon kedveskedtek a helyi akárkiknek. Egy vasárnap délután a 73-as major körül legeltető juhászgazda pikniket rendezett a környező majorok írnokainak, kisurainak. Ezen a vasárnapi pikniken, kedves, földek között susogó erdőben ültünk neki az eszem-iszomnak. József Attilával itt találkoztam először, aki másik majorbeli valakinek a gyerekét korrepetálta a nyári szünetben kosztért, szállásért.

Fiatalabb volt nálam, de rátaláltunk egymásra a művészetfirtatásban. Azt állította, hogy a régi művészeti irányzatok megbuktak, új pedig még nincs, nekünk kell azt létrehozni. Én, mint szobrászsegéd sokat bíbelődtem a stílusokkal, soknak a vonalvezetése már a kezemben volt.

A társaság nőtagjai, ismerve Attila verselő kedvét, biztatták, hogy mondjon szavalatot. Úgy emlékszem, hogy Petőfi modorában a Rög a röghöz címűt mondta el az egyik lőcsös kocsira állva. Hanem a produkció végén, ahogy szállt le az alkalmi pódiumról, a nadrágja beakadt, s a varrás kritikus ponton kiszakadt, ami után kínos

pillanatok következtek. Valaki beszaladt Mrenáékhoz egy nadrágért, s helyre is állt volna a lelki egyensúly, mehetett volna tán dudaszóra a tánc, de egy záporeső szétzavart bennünket. A kocsiponyvát magunkra húztuk, míg beért velünk a fogat. A szekérfenéken is csak fújtuk a magunkét, mintha régóta ismertük volna egymást.

Amikor már mindent fényesre politúroztunk a Mrena családnál, visszaszivárogtunk Szegedre. Munka is kezdett kerülközni, kedvünk is megjött egy kis bandázásra. Tízen-tizenketten is egy csapatban jártunk. Berczeli Károly, Békeffy Gyurka, Hont Ferenc, Ferber Bandi, Kormányos Pista, Steiner Tibor, Szél Pista, Szőke Győző, Török Sándor, Voigt Vili és én. Akár fecskék a sürgönydróton, úgy ültünk esténként a Korzó székein. Gyakran éjfélekig elcsatoráztunk magunk között. Mindannyian valami nagy művészetmegújító ügyben mozgolódtunk. Ez is összefűzött bennünket. Rossz időkben fő fészkünknek számítottuk a Kék golyót.

Amikor József Attila egyetemista lett, belekeveredett a mi csapatunkba. Másokat is ismert már akkor a szegediek közül. Elég kopottas öltözékben jelent meg, ha nem tévedek csizmában, bricsesznadrágban. Csemegi Laciéknál lakott a Nagykörúton.

1925-ben, hogy jobban akadt munka az asztalosiparban, kezdtem a pénzt gyűjteni egy elképzelt párizsi útra, aminek révén jobban bele akartam magam forgatni az asztalosipar titkaiba. Velem tartott egy cimborám, akinek a nővérét a megszálláskor elvette egy francia katona. Nogenben éltek. Leveleztek velünk, s megírtuk, hogy megyünk. Nagy papírra leírták franciául, mivel mi nem ismertük a nyelvet, hogy ennek a felmutatói jóemberek, ezeket a jó emberek jó útra térítsék, ilyen meg ilyen címre.

A mondott városban szakmámnak megfelelően kaptam munkát, de a társam csak egy késes műhelyben jutott kenyérhez, bár asztalos volt ő is. A városban kisiparszerűen sok százan foglalkoztak evőeszközgyártással. A magánlakásokban forgott egy hosszú tengely, amin csiszolókorongok pörögtek, a család minden tagja ezzel foglalkozott.

Az én mesterem jó iparos volt, bölcsőt, koporsót csinált. Négy hónapig dolgoztam nála. Még gyászhuszár is lehettem néha. De csináltam egy nogeni polgárnak olyan faragványos bejárati ajtót, hogy a francia faragók is eljöttek megnézni.

Négy hónapig be se kukkantottunk Párizsba. Itt összegyűlt annyi pénzünk, hogy végül bemerészkedtünk, de éppen pangott a bútorgyártás. Az akkori világkiállításon megjelentek az olasz vasbútorok, székek, asztalok, s ennek hatására az első dermedtségben úgy tűnt, örökre agyonvágódik a hagyományos bútorgyártás. A végén csak felocsúdott az ipar, azazhogy szerencsém volt.

Kicsi a világ. Hont Ferenccel véletlenül összetalálkoztam az utcán. Elmondtam a bajomat. Éppen ment előttünk három férfi, ahogy szoktak, hangosan vitatkoztak. Ketten franciául beszéltek, egy mindig magyarul válaszolt nekik. A magyar szó nagy bátorságot adott, megszólítottuk, hogy tud-e valamilyen asztalos fertályt a városban, ahol akadna munka. Azok révén kerültem első párizsi helyemre, ahol előttem egy olasz segéd dolgozott. Faragványos vendéglői választófalat épített, de váratlanul kikérte a könyvét, a munka abbamaradt. Rajzról mutatták meg, hogy meg tudom-e cselekedni. Odaállok a gyalupad mellé, rendezgetem össze a leszabott anyagot, akkor derül ki, hogy az olasz pasi elszabta a drága matériát. Azért volt neki olyan sürgős olajra lépni. Kaptam új anyagot, megcselekedtem a kívánt darabot, ami dicsekvés nélkül olyan jól sikerült, hogy mindjárt, akár valami mesében, afféle művezetőt pattintott belőlem a mester.

Hont Ferenc nős volt. Szállodai szobája fix pontot jelentett a magyarok összejöveteleihez. Sokan odajártunk. A többi között Sándor Kálmán, aki akkor egy vendéglőben mosogató legényként kereste kenyerét. Honték révén találkoztam újra József Attilával, amint éppen az egyetemet kerülgette. A szegedi cimbora révén néhányszor meghúzhatta magát József Attila náluk is, de három ember nem tudott egyszerre lefeküdni abban a pirinyó lyukban. Attilának pénze se valami vastagon akadt, tudtommal akkor Hatvany Lajostól kapott valami segedelmet.

Jómagam Párizs külvárosában műhelyeltem, s egy garni szállodában laktam.

Attilával másfél hónapig osztoztunk a franciaágyon. Másfél hónapig így laktunk egy odúban.

Jól kerestem már akkor. Öt öltöny ruhám volt, szmokingom, mert anélkül színházba nem lehetett menni. Egyórai béremért négy-öt liter bort is adtak Párizsban.

Összejártunk Rónai mamáékkal, akik pesti fényképészek voltak ugyan, de Párizsban műtermes szállást tartottak kóbor, szegény művészeknek. Egy volt lóistálló szénapadlását alakították ki erre a célra. De nekik is volt benne lakásuk, és szép eladó lányuk. Szívesen és gyakran kvaterkáztunk a környezetükben. Olykor ételeket, italokat hordtunk össze, vigadoztunk. De nem csupán a kocsma volt a fórumunk.

Egy előkelő étterem pincéjét béreltük harmincan magyarok. Ugyan egy-két bécsi fiú is velünk tartott. Rendszeresen összejártunk, irodalom, művészet, politika volt a témánk. József Attila gyakran ott volt velünk.

Amikor 1928-ban anyám súlyos betegsége miatt sürgősen haza kellett jönnöm, a magyar követség elvette az útlevelem. Páger Antal öccse, aki asztalos volt, akkor követségi portásul dolgozott, megsúgta, hogy feketelistán vagyunk mindannyian, akik abba a pincébe lejártunk. Ezért fáj a követség feje.

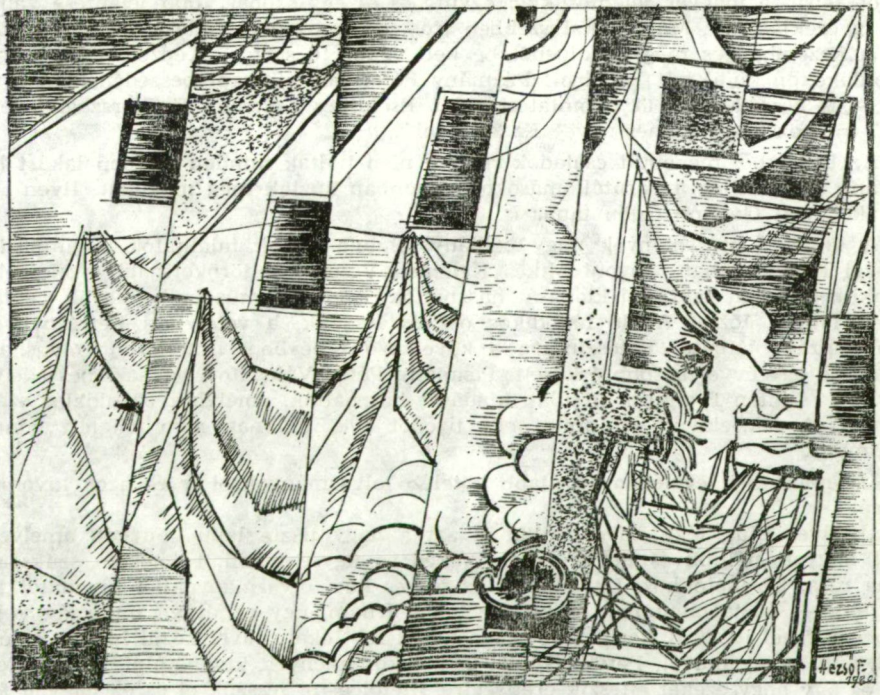

HÉZSŐ FERENC ILLUSZTRÁCIÓJA JÓZSEF ATTILA „ANYÁM" CÍMŰ VERSÉHEZ